

tpb, 11. juni 2007

4. Norsk arbeidstid i et internasjonalt perspektiv

Det er visse sammenlignbarhetsproblemer landene imellom når det gjelder data om arbeidstid. Det henger sammen med ulikheter i definisjon av begrepene og ulike måter å kartlegge dette på via spørreskjema. For eksempel opererer Norge og Sverige med et begrep om avtalt arbeidstid (eksklusiv overtid og fravær), mens de fleste andre land opererer med vanlig ("usual") arbeidstid, hvor regelmessig overtid er inkludert. Inndelingen i deltid og heltid kan likevel regnes for å være ganske sammenlignbar. Derimot er det problematisk å sammenligne tallene for arbeidstidens forlegning, det vil si skift- og turnusarbeid, kvelds- og nattarbeid, lørdags- og søndagsarbeid.

Denne analysen er basert på Eurostats (EUs statistikkbyrå) publisering av tall fra de enkelte lands arbeidskraftundersøkelser, utformet etter internasjonale retningslinjer fra ILO og Eurostat. Eurostat følger en noe annerledes definisjon av deltids- og heltidsarbeid enn den nasjonale statistikken for Norge. Eurostat legger kun arbeidstiden i hovedarbeidsforholdet til grunn for klassifiseringen, mens det i den norske statistikken publisert av SSB også blir medregnet arbeidstimer i eventuelle biarbeidsforhold (ekstrajobber). Avveiningen av om en jobb utgjør deltid eller heltid baseres ikke på et eksakt timetall, siden det varierer fra land til land og mellom ulike yrker. De enkelte land forholder seg til nasjonale lover og regler for dette i sin datainnsamling, men f.eks. i den norske arbeidskraftundersøkelsen (AKU) er det ved en arbeidstid på 32-36 timer i hovedjobben respondentene selv som blir spurt om dette utgjør deltid eller heltid.

Videre må man være oppmerksom på at år arbeidstiden til de sysselsatte skal sammenlignes på tvers av landene, så vil denne også være påvirket av hvor stor andel av befolkningen som er i arbeid, dvs. sysselsatt i inntektsgivende arbeid eller midlertidig fraværende fra slikt arbeid. Først og fremst vil det være kvinneandelen som virker inn, siden det tradisjonelt er kvinner som er deltidsarbeidende. En gjennomsnittlig arbeidstid på over 40 timer i uka kan for eksempel ha sammenheng med at svært få kvinner er i arbeid. Ellers er det kjent at også personer med kroniske helseproblemer i langt større grad enn andre arbeider deltid. I hvor stor grad man har et inkluderende arbeidsliv vil med andre ord påvirke både den gjennomsnittlige arbeidstida og andelen heltidssysselsatte, foruten andelen som er midlertidig fraværende fra et inntektsgivende arbeid.

Tabell 1. Andelen sysselsatte kvinner 15-64 år. Prosent. 2005

Island	80,5
Danmark	71,9
Norge	71,7
Sverige	70,4
Sveits	70,4
Finland	66,5
Nederland	66,4
Storbritannia	65,9
Østerrike	62,0
Portugal	61,7
Tyskland	59,6
Irland	58,3
Frankrike	57,6
EU15	57,4
Belgia	53,8
Luxembourg	53,7
Spania	51,2
Hellas	46,1
Italia	45,3

Kilde: Eurostat (arbeidskraftundersøkelsene).

Andelen sysselsatte kvinner i befolkningen

De nordiske land har de klart høyeste andelen sysselsatte kvinner sammenlignet med andre europeiske land. De sør-europeiske land, utenom Portugal, har de laveste andelen. Den høye yrkesaktiviteten blant norske og islandske kvinner må ses på bakgrunn av at relativt mange av dem har en deltidsjobb.

Som gjennomsnitt for EU15-landene ligger sysselsettingsandelen for kvinner på 57,4 prosent (tabell 1). Islandske kvinner ligger markant høyere enn dette (80,5 prosent), fulgt av de andre nordiske land (70-72 prosent). I motsatt ende av skalaen finner vi de sør-europeiske landene Italia, Hellas og Spania (45-51 prosent). Frankrike ligger på EU-gjennomsnittet, Belgia og Luxembourg noe under. De store ulikhetene EU-landene imellom illustreres ved differansen mellom italienske og danske kvinners sysselsettingsandel på 27 prosentpoeng. Det må understrekes at ulike permisjonsordninger kan forklare noe av variasjonene i tilknytningen til arbeidsmarkedet, da også midlertidig fraværende regnes med blant de sysselsatte, med visse begrensninger når det gjelder varigheten. For eksempel vil ulike rettigheter for arbeidstakerne til fødsels- og omsorgspermisjon kunne påvirke tilknytningen til arbeidsmarkedet og sjansen for å vende tilbake til en tidligere jobb.

Islandske menn mest yrkesaktive

For menn er variasjonene mellom landene klart mindre enn for kvinner (tabell 2). Flere land rangeres dessuten noe annerledes enn da vi sammenlignet kvinnes sysselsetting. Utenom Sverige er likevel de nordiske land i det øverste sjiktet også for menn, sammen med Nederland, Sveits og Storbritannia. Lavest sysselsetting for menn er det Belgia, Frankrike og Italia. Tyskland og Finland ligger også under gjennomsnittet for EU15. Spania, som scoret lavt når det gjaldt kvinners sysselsetting, befinner seg i midtsjiktet for mennenes sysselsetting.

Tabell 2. Andelen sysselsatte menn 15-64 år. Prosent. 2005

Island	86,9
Sveits	83,9
Nederland	79,9
Danmark	79,8
Norge	77,8
Storbritannia	77,6
Irland	76,9
Østerrike	75,4
Spania	75,2
Sverige	74,4
Hellas	74,2
Portugal	73,4
Luxembourg	73,3
EU15	72,9
Tyskland	71,3
Finland	70,3
Italia	69,9
Frankrike	68,8
Belgia	68,3

Kilde: Eurostat (arbeidskraftundersøkelsene).

Eldre mest yrkesaktive i Norden

Yrkesaktiviteten for personer over 55 år påvirkes i større grad av de ulike trygde- og pensjonsordningene landene imellom enn for befolkningen ellers. For aldersgruppa 55-64 år er yrkesaktiviteten klart høyere i de nordiske land, samt i Sveits, enn i Europa forøvrig (tabell 3). Klart lavere yrkesfrekvenser enn gjennomsnittet finner vi i land som Italia, Belgia, Frankrike og Hellas. De nordiske land ligger i det øverste sjikt både for kvinner og menn, med Norge på tredje plass etter Island og Sverige.

Tabell 3. Andelen sysselsatte 55-64 år, etter kjønn. Prosent. 2005. Rangert etter i alt-tallene

	I alt	Menn	Kvinner
Island	84,3	88,9	79,6
Sverige	69,4	72,0	66,7
Norge	65,5	70,8	60,1
Sveits	65,0	74,8	55,4
Danmark	59,5	65,6	53,5
Storbritannia	56,9	66,0	48,1
Finland	52,7	52,8	52,7
Irland	51,6	65,7	37,3
Portugal	50,5	58,1	43,7
Nederland	46,1	56,9	35,2
Tyskland	45,4	53,5	37,5
EU15	44,1	53,1	35,4
Spania	43,1	59,7	27,4
Hellas	41,6	58,8	25,8
Frankrike	37,9	40,7	35,2
Østerrike	31,8	41,3	22,9
Belgia	31,8	41,7	22,1
Luxembourg	31,7	38,3	24,9
Italia	31,4	42,7	20,8

Kilde: Eurostat (arbeidskraftundersøkelsene).

Flere kvinner på deltid i Norge enn i EU

Om vi ikke bare ser på andelen yrkesaktive totalt, men også trekker inn hvor mye de arbeider, dvs. arbeidstidens lengde, blir bildet noe annerledes (tabell 4). Norske og sveitsiske kvinner, som ligger i det øverste sjikt når det gjelder andelen sysselsatte totalt, er samtidig i større grad sysselsatt på deltid sammenlignet med de fleste andre land (59 prosent av de sveitsiske og 45 prosent av de norske, mot gjennomsnittlig 37 prosent i EU15-landene). Klart flest kvinner på deltid er det imidlertid i Nederland, som også har en relativt høy kvinnesysselsetting.

I de sør-europeiske landene, hvor kvinner generelt har lav yrkesdeltakelse, er det relativt få av de sysselsatte som har deltidsarbeid, mens desto flere jobber heltid. I Finland, hvor yrkesdeltakelsen blant kvinner er relativt høy, er imidlertid også andelen på heltid høy.

Tabell 4. Deltidssysselsatte i prosent av alle sysselsatte 15-64 år. 2005. Rangert for kvinner.

	Kvinner	Menn
Nederland	75,3	22,6
Sveits	58,8	11,8
Norge	44,9	13,9
Tyskland	44,3	7,7
Storbritannia	43,1	10,6
Belgia	40,7	7,1
Sverige	39,9	11,8
Østerrike	38,9	5,9
Luxembourg	38,2	2,5
EU15	36,6	7,7
Island	33,7	7,3
Danmark	32,7	12,8
Irland	31,9	6,1
Frankrike	30,9	5,8
Italia	25,7	4,5
Spania	24,9	4,7
Finland	18,5	9,1
Portugal	16,6	7,1
Hellas	9,1	2,1

Kilde: Eurostat (arbeidskraftundersøkelsene). Tallene er kun beregnet ut fra hovedarbeidsforholdet, slik at eventuelle bijobber ikke medregnes.

Deltidsarbeidende er imidlertid ikke en ensartet gruppe når det gjelder arbeidstidens lengde. Den avtalte arbeidstiden for nordmenn på deltid var i 2005 på 19,5 timer i gjennomsnitt, på linje med EU15-landene (hvor det til forskjell fra den norske undersøkelsen spørres om den "vanlige" arbeidstiden). Høyest var arbeidstiden for de deltidsarbeidende i Sverige med 24,7 timer, og lavest i Tyskland med 17,2 timer.

Selv om deltidsarbeid i første rekke er utbredt blant kvinner, er det også en del variasjoner fra land til land i deltidsandelen for menn. Gjennomsnittet for EU15-landene ligger på 8 prosent, mens andelen i Norge er på 14 prosent, nokså nær de øvrige nordiske land (utenom Finland, med 9 prosent). Klart høyest er deltidsandelen for menn i Nederland (nær 23 prosent), og lavest i Hellas, Italia og Spania (under 5 prosent). Deltidsarbeid blant menn gjelder i første rekke ungdom under utdanning.

Tabell 5. Vanlig* arbeidstid pr. uke, fordelt på deltid og heltid (rangert etter heltid). 2005

	Heltid	Deltid
Island	47,1	21,6
Hellas	44,3	21,5
Østerrike	44,2	20,7
Storbritannia	43,2	18,7
Sveits	42,7	19,9
Spania	42,4	19,1
EU15	41,9	19,5
Portugal	41,7	19,5
Tyskland	41,6	17,2
Italia	41,3	21,1
Belgia	41,1	23,1
Sverige	41,1	24,7
Frankrike	40,9	23,1
Luxembourg	40,9	21,2
Irland	40,7	18,6
Nederland	40,7	19,0
Finland	40,5	20,5
Danmark	40,4	18,1
Norge	39,4	19,5

Kilde: Eurostat (arbeidskraftundersøkelsene). * I de fleste land brukes begrepet "usual" (vanlig) arbeidstid i spørsmålsformuleringen. Men i Norge og Sverige brukes "avtalt" arbeidstid, som normalt ligger noe lavere enn "vanlig" arbeidstid (regelmessig overtid medregnes i vanlig arbeidstid, men ikke i avtalt). Timer kun i hovedarbeidsforholdet er medregnet, ikke timer i eventuelle bijobber.

For heltidssysselsatte var den avtalte arbeidstiden i Norge på 39,4 timer i 2005 (kun medregnet hovedjobben, ikke eventuelle bijobber). Til sammenligning var den "vanlige" arbeidstiden i EU15-landene på 41,9 timer. Her er det imidlertid problematisk å sammenligne på grunn av ulik begrepsbruk i spørsmålene. "Vanlig" arbeidstid inkluderer også regelmessig overtid, som derimot ikke er inkludert i "avtalt" arbeidstid. Lengst gjennomsnittlig arbeidstid var det blant heltidssysselsatte i Island, Hellas og Østerrike (med over 44 timer). I Sverige var den på 41,1 timer, i Finland 40,5 og i Danmark 40,4.

Offisiell og reell pensjonsalder

Når man skal sammenligne arbeidstiden mellom ulike land, er det også relevant å trekke inn pensjonsalderen, og dermed få innblikk i hvordan varigheten på et yrkesaktivt liv også varierer mellom landene. Det kan for eksempel tenkes at land med lengst ukentlig arbeidstid samtidig har den laveste pensjonsalderen, og omvendt.

Den offisielle pensjonsalderen i de fleste EU-/EØS-land ligger på 65 år (67 i Norge og Island, 60 i Frankrike). Dette gjelder den generelle, lovbestemte alderen. Som kjent også fra norske forhold kan pensjonsalderen for spesielle yrkesgrupper være lavere enn dette, uten at det finnes tilgjengelig internasjonal statistikk over det. For øvrig vil betingelsene for å bli tilstått full pensjon og kompensasjonsgraden i forhold til tidligere arbeidsinntekt variere fra land til land og gjøre det mer eller mindre attraktivt å gå av med pensjon.

Om man så sammenligner den reelle pensjonsalderen, det vil si når de yrkesaktive faktisk trekker seg ut av arbeidslivet¹, så ser man følgende mønster: Frankrike, Luxembourg, Italia og Østerrike har lavest reell avgangssalder i gjennomsnitt (under 60 år), Tyskland, Nederland, Finland og Hellas er i midtsjiktet (61,3 - 61,7 år), mens Norge, Portugal, Sverige, Irland og Island er i det øverste sjiktet med høyest avgangssalder (63-64 år, 66 på Island).

Tabell 6. Offisiell pensjonsalder og faktisk, gjennomsnittlig avgangssalder fra arbeidslivet. 2005

	Pensjonsalder	Avgangssalder
Island	67	66,3
Irland	66	64,1
Sverige	65	63,7
Portugal	65	63,1
Norge	67	63,1
Storbritannia	65	62,6
Sveits	65	62,5
Spania	65	62,4
Hellas	58	61,7
Finland	65	61,7
Nederland	65	61,5
Tyskland	65	61,3
EU15		61,1
Danmark	65	60,9
Belgia	65	60,6
Østerrike	65	59,8
Italia	65	59,7
Luxembourg	65	59,4
Frankrike	60	58,8

Kilde: Eurostat (faktisk avgangssalder beregnet på grunnlag av data fra arbeidskraftundersøkelsene).

Feriedager

Hvor mye tid man tilbringer på jobben i løpet av et år, avhenger ikke bare av den ukentlige arbeidstida, men også av antallet feriedager. Feriens lengde kan dels være lovbestemt (minimumsvarighet), og dels tariffavtalebestemt. For eksempel er ikke den femte ferieuka i Norge lovbestemt, men framforhandlet som en del av lønnsoppgjøret mellom partene (og gjelder ikke for alle lønnstakere). Den kan også være lengre for enkelte yrkesgrupper enn for andre, og dessuten variere etter alder.

I EU-landene har lønnstakerne minimum 4 ukers ferie, men i flere land har personer over en viss alder rett til en uke ekstra. Det finnes ingen offisiell statistikk over feriens lengde verken i OECD eller Eurostat, men det gis en ikke helt sammenlignbar oversikt på internett (<http://en.wikipedia.org/wiki/Vacation>). I både Norge og Sverige er det 5 uker (men i Norge følger den 5. uka tariffavtalen, ikke lovverket, og gjelder følgelig ikke for alle lønnstakere), og en 6. uke for eldre lønnstakere. I Danmark er det i utgangspunktet 6 uker.

Om vi ser utenfor Europas grenser, er det i flere latinamerikanske og asiatiske land kun snakk om 1-2 ukers ferie (som et minimum). I USA er det ingen lovbestemmelser på dette området, men det normale er 2 ukers ferie. I Canada er 2 uker lovbestemt.

¹ Avgangssalderen er her definert som gjennomsnittsalderen for når man trekker seg ut av arbeidsstyrken, dvs. verken er sysselsatt eller søker arbeid (beregnet av Eurostat for 2005).